

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԱԿԵԴՈՆԻԱՆ

Բարկանեան թերակղզու վրայ կատարուող անցքերն աւելի ու աւելի անհանգիստ բնաւորութիւն են ընդունում: Այն միջոցները, որոնց օգնութեամբ՝ եւրոպական խաղաղութեան ջատագով պետութիւնները մտածում էին եթէ ոչ լուծել մակեդոնական վերին աստիճանի խճճուած հարցը, գոնէ նրա սուր կերպարանքը մեղմացնել, մինչև այժմ ցոյց չը տուին այն հետեանքները, ինչ որ սպասուած էին: Մակեդոնիան շարունակում է յուզուել և ներկայումս իբր վրայ է դարձնում ամբողջ Եւրոպայի ուշադրութիւնը: Ուստի յարմար առիթ է մի թուոյիկ նկարագրութեամբ ծանօթացնել ընթերցողներին այդ անհանգիստ երկրի ազգաբնակչութեան հետ:

Այս խնդիրը—հեշտ խնդիրներից չէ: Ամեն-մի ուսումնասիրութիւն պէտք է ստատիստիկական տեղեկութիւնների վրայ լինի հիմնուած, մինչդեռ հէնց դժբախտաբար ստատիստիկան սաստիկ թերի է Մակեդոնիայի մասին: Պաշտօնական տեղեկութիւններ գոյութիւն չ'ունեն. թիւրքական կառավարութիւնը ճանաչում է միայն մի ստատիստիկա—այն, որը կարևոր է պատերազմական նպատակների համար. ուստի նա միայն մահմեդական դաւանութեան պատկանող արական բնակչութեան հաշիւն է պահում. մնացած բոլորը մօտաւորապէս է հաշւում: Աւելի լաւ չեն և՛ քրիստոնեայ ազգաբնակչութեան դպրոցական ցուցագրութիւնները և մինչև անգամ կոնսուլի տոմարագրութիւնները: Աւելի կարելի է հաւատ ընծայել մասնաւոր հաշւադրութիւններին, եթէ նրանք կազմուած լինէին բաւականաչափ զգուշութեամբ և բաւականաչափ անաչառութեամբ: Ստորև մենք կը պատահենք այսպիսի մի քանի հաշւագրութիւնների:

Մակեդոնիային պատկանում են հետևեալ երեք թիւրքական վիլայէթները. Սալոնիկի (հարաւային մաս), Մոնաստիր

(Բիտուլ, միջին) և Ուսկիւր (Կոսսովո, հիւսիսային), որոնցից պէտք է միայն զատել Ուսկիւրի վիլայէթի Նորբազարի սանջակը, որը գտնուում է Աւստրո-Ունգարիայի ազդեցութեան շրջանում և մոնաստերեան վիլայէթի էլքասանի սանջակը, որը միացրուած է այդ վիլայէթին ադմինիստրատիւ պատահական հիմքերով, բայց սերտ կապուած է հարեան Ալբանիային: Մակեդոնիային սովորաբար միացնում են՝ այսպէս ասուող՝ Հին-Սերբիան, այսինքն Պրիզրենցի, Պրիշտինի և Իպեկի սանջակները, Սերբիայի սահմանում գտնուող նահանգը: Մակեդոնիայի ազգաբնակչութիւնը կազմուած է՝ ըստ թիւրքական պաշտօնական տեղեկութիւնների (Սալմանի 1899 թ. օրացոյցը) 2,244,000 մարդուց, եթէ այս թւից հանենք Նորբազարի, էլքասանի սանջակների ազգաբնակչութիւնը, կը ստացուի 2,000,000-ից քիչ աւել մի թիւ, այդ բաւական քիչ է, քան իրականապէս է: Սպիրիդոն Գոպչևիչը հաշուում է 2,880,000, Նիկոլայիդէսը—2,226,500, Հուգօ Գրոտէն (Beil. z. Allg. Ztg. 1903, № 96)— $2\frac{1}{2}$ — $2\frac{3}{4}$ միլիոն, բոլգար Վասիլի Կընչևը (առանց Հին-Սերբիայի)—2,307,000 մարդ: Վերջին թիւը աւելի ճիշտ է համարում և Պ. Ն. Միլիւկովը (Миръ Божій, 1900, № 1):

Ինչպէս տեսնում է ընթերցողը, ընդհանուր թւի հարցում համարեալ բոլորը համաձայն են միմիանց հետ. բայց այս համաձայնութիւնը խախտուում է, երբ արդէն այս թիւը բաժանում են առանձին ազգութիւնների վրայ: Այստեղ ուսումնասիրողների հայրենասիրութիւնն է գործում, և նրան զոհ են բերում մնացած բոլոր հաշիւները: Այս տեսակ կլասսիկ օրինակ է սերբ Սպիրիդոն Գոպչևիչի ստատիստիկան: Մինչդեռ Կընչևը երկու դաւանութիւններին պատկանող սերբերի թիւը համարում է 1,000 մարդ, Գոպչևիչը հաշուում է 1,686,300. Կընչևը յոյներին հաշուում է 229,600, իսկ յունական ազգագրագէտներ Նիկոլայիդէսը և Կացաքիսը—950—700 հազար: Պարզ է, որ պատահմամբ չեն աճում և կրճատում այդ առանձին թւերը զանազան ազգութիւններին պատկանող ուսումնասիրողների ձեռքում: Այս բոլոր մանկպուլիացիաներն ունեն միանգամայն որոշ և ակնյայտնի քաղաքական աստատ: Եւրոպական թիւրքամոլ հրապարակախօսները, յոյները, բոլգարները, սերբերը—բոլորն էլ աշխատում են ապացուցուցանել, որ ամբողջ Մակեդոնիայում կամ գոնէ նրա մի մասում գերակշռում է այս կամ այն ազգութիւնը: Նրանց ոչ մէկի համար ազգագրութիւնը an und für sich մեծ հետաքրքրութիւն չէ ներկայացնում: Եթէ—դատում են նրանք,—ազգաբնակչութեան մեծամասնութիւնը պատկանում է այս կամ այն ազգութեանը, այն ժամանակ այդ երկիրը կամ նրա մասը

պէտք է միացնել համապատասխան պետութեանը: Բայց ոչ բոլոր քաղաքագէտ-ազգագրագէտներն են հաւասարաչափ համարձակութիւն ցոյց տալիս: Բողգարները, որոնք կազմում են Մակեդոնիայի ազգաբնակչութեան կէսը, պահանջում են երկրի «ամբողջկանութեան» պահպանումը և հակառակ են ամեն մի բաժանման: Բողգարական ոչ բոլոր հրապարակախօսներն ու հասարակական գործիչներն են համաձայն միմիանց հետ այն հարցում, թէ ինչ պէտք է անել «ամբողջական» Մակեդոնիան: Միքանիաները ցանկանում են միացնել Բողգարիային sans phrases, միւսները պահանջում են միայն կազմել մակեդոնական աւտոնոմ զինեալ-նահանգապետութիւն, ինչպէս Կրետէն: Նրա մայրաքաղաքը որոշուած է.—այդ Սալոնիկին է: Հէնց նորերումս էր, որ այդ պաշտօնի համար կար և՛ թեկնածու—Պետիօ Կարաւելովը, որն այժմ դժբախտաբար մեռած է: Յոյները, ըստ երեւոյթին՝ նոյնպէս և՛ սերբերը, որոնք քաջութիւն են պահանջել «ամբողջականութիւն», ամեն կերպ ընդիմադրում են բոլղարական սիրած իդէալին: Նրանք ցանկանում են, որ Մակեդոնիան, նրա հետ միացնելով և՛ Հարաւային էպիրոսը (Եանինի և Արգիրոկաստրի սանջակները), կազմէ երեք առանձին զինեալ-նահանգապետութիւն—կոսովեան կամ հին-սերբիական՝ ունենալով Ուսկիւրը բեգլիբէնցիա, սալոնիկեան կամ հարաւ-մակեդոնեան՝ զերակչոող յունական ազգաբնակչութեամբ և օխրիդեան՝ զերակչոող սլաւոնական ազգաբնակչութեամբ (տես զր. Կապիտանի նամակը «Русская мысль»-ում, 1903, II): Ինչ վերաբերում է եւրոպացի թիւրքամոլ հրապարակախօսներին, որոնք խիստ քաղմացել են Գերմանիայում այն ժամանակից, երբ Վիլհելմ II-ը Կ.-Պոլիս այցելեց, նրանք այս զրոյցները համարում են միանգամայն անպէտք և համոզուած են (անկեղծ թէ կեղծ—դժուար է վճռել), որ թիւրքական իշխանութեան ներքոյ մակեդոնական ազգաբնակչութիւնը չափազանց լաւ է ապրում,—այնպէս որ ոչ Բողգարիան, ոչ էլ Յունաստանը երբէք չեն կարող գոյութեան աւելի լաւ պայմաններ ստեղծել նրա համար, քան Թիւրքիան: Allg. Ztg.-ում՝ օրինակ՝ գործում է գերմանացի թիւրքամոլ ժուրնալիստների նորեւուկ թայֆայի տիպիկ ներկայացուցիչ Հուգօ Գրոտէն, որը շատ է պարծենում այն բանով, թէ Մակեդոնիայում անձամբ է եղել: Եւ անա հեռաւոր ճանապարհորդութիւնից վերադառնալով՝ նա պատմաբանում է.

Երկրում կարեւոր ապահովութիւն չը լինելու մասին եղած լուրերը սաստիկ չափազանցրուած են ներկայացուած: Ոչ մի տեղ առիթ չեմ ունեցել նկատելու, որ առեւտրական յարաբերութիւնները և երկրի զանազան մասերի միջև եղած հաղոր-

դակցութիւններն զգալի վնաս կրէին կարգի խանդարման և հասարակական պահպանութեան պակասութեան պատճառով... Հէքթարները այն զազանութիւնների մասին, որոնց ենթարկւում են քրիստոնեաները թիւրքերի կողմից, ինչպէս հաղորդում է Agence Bulgairé՝ Եւրոպայից թաղցնելու նպատակով սպտամբութեան իսկական բնաւորութիւնը, վերջին ժամանակ քիչ լոել են: Ես ինքս աօրթ եմ ունեցել ստուգելու, որ այդ բոլոր լուրերում լուծ ուղտ է չինուած... Այն նեղութիւնները, որոնց ենթարկւում է մակեդոնական ազգաբնակչութիւնը, առաջ է բերել ինքը յեղափոխական շարժումը:

Բայց ահա թէ ինչ է ասում մի ուրիշ թիւրքամոլ, այս անգամ Փրանսիացի՝ Վիկտոր Բերտոլ՝ Մակեդոնիային նուիրած իր հոշակաւոր գրքում.

Մակեդոնիայում թագաւորում է ամենախիսկական արգարութիւնը, որը միայնա՞ծ է ամենախիստ օրինական բեժիմի հետ: Միայն թիւրքական իշխանութեան պահպանութիւնը կարող է ապահովել այն յարգանքը, որ տաճում է զէպի ցեղի և ազգութեան մեծ սկզբունքները, որոնց վրայ են հիմնւում, որպէսզի թիւրքերին երկրից արտաքսելու պահանջներն արգարացնեն... Միայն թիւրքիան այնքան ինդիֆերենտ է, որ արգելք չի լինում բոլոր լեզուների, բոլոր կրօնների գոյութեանը:

Այս բոլոր ազգաբարումները՝ իհարկէ՝ պէտք է ընդունել cum grano salis: Թիւրքիայի գոյութիւնը նոր չէ, և մենք չառլա գիտենք, թէ ինչ բան է «օրինական բեժիմը», որ թագաւորում է նրա գաւառներում: Թիւրքամոլներին չառ չէ դուր գալիս մակեդոնական կամիտեալի գործունէութիւնը, և չառ է դուր գալիս այն պատրաստամտութիւնը, որով սուլթանը համաձայնուել է բեֆորմներ մտցնելու: Նրանք կարծում են, որ այս փական ինքնըստինքեան լուծում է բոլոր գժուարութիւնները, և մինչև անգամ աւելորդ են համարում մի փոքր քննել-հասկանալ բեֆորմների բովանդակութիւնը: Մինչդեռ այդ առաջին օրինակը չէ, երբ Թիւրքիան հանգստացնում է պետութիւններին՝ բեֆորմներ մտցնելու համաձայնութեամբ: Մեր առջևն է Հայաստանի վիճակը (զբութիւնը), այն Հայաստանի, սրաեղ նոյնպէս բեֆորմներ կան, և որի ազգաբնակչութեան զբութիւնն աւելի լաւ չէ, քան մինչև այդ բեֆորմները:

Սակայն ժամանակ է ընդհանուր նկատողութիւններից անցնել Մակեդոնիայի զանազան ազգայնական խմբերի իսկական յարաբերութիւնները վերլուծելու այնպէս, ինչպէս այդ ներկայանում է մեզ աւելի բարեխիղճ ուսումնասիրողների խօս-

քերից: Մեր հաշիւն հիմք է ծառայում կընչեի հաշիւը, բայց մենք նրա հաշեկշռին զուգընթաց կը բերենք ուրիշ ուսումնասիրողների թւահամարներ: Գոպչեիչին մենք մի կողմ կը թողնենք, որովհետեւ նա միամտութեան չափ պարզ կեղծիքներ ունի:

Եթէ հաշիւ քաշենք ըստ դաւանութեան, կ'երևայ, որ մուսուլման (մահմեդական-ուղղափառ) տարրը կազմում է երկրի ամբողջ ազգաբնակչութեան մօտ մի երրորդը, համարեա թէ 900,000 մարդ: Այս թւի մէջ են մտնում թիւրքական աստիճանաւորները, զինուորական և ուրիշ ազգաբնակչութիւնը մի քանի գլխաւոր քաղաքներում—Ուսկիւլում, Կեպրիլում, Վոդենում, Օստրովում, Մոնաստրիքում, Օխրիդում, Ստրուգում, նրանք բաւական չափ են Մետա գետից դէպի արեւմուտք, Կաւասի ծովածոցի ափերում (Թագոս կղզու դէմ), Վարդար և Ստրումնիցա գետերի մէջտեղը և Օստրովո կղզուց դէպի հարաւ Յետոյ՝ միւս ազգութիւններին պատկանող մուսուլման տարրը, որ կազմում է ամբողջ թւի կէսը, ցրուած է ամբողջ Մակեդոնիայում: Այսպէս՝ բոլոր մուսուլմաններն ապրում են երկրի միջին ու արեւելեան մասերում, Բողոպի լեռներից հարաւ և Ստրում գետի վերին հոսանքի վրայ. սերը-մուսուլմաններն ապրում են Ուսկիւլից և Դիբրայից հարաւ, յոյները—Կաստորիայից հարաւ-արեւմուտք, վլախները—Մոգլենում: Սրանց թւին են պատկանում՝ իհարկէ՝ և՛ արնառատները, որոնք բաւական չափ են մանաւանդ Դրինայի և Վարդարի վերին հոսանքների վրայ, և զընչունների մի մասը:

Հրէաներ Մակեդոնիայում բաւական չափ կան: Նաումանը նրանց թիւը ցոյց է տալիս 66,000, Կընչեի—67,000:

Ըստ ազգութիւնների բաժանելն աւելի դժուար է: Կընչեի բոլոր դաւանութիւնների բոլգարներին հաշուում է 1,235,000, որ ամբողջ ազգաբնակչութեան մօտ կէսն է դառնում, Նիկոլայիդէսը—427,000, իսկ Գրոտէն—մինչև անգամ 250,000: Վերջին երկու թւանշաններն ակնյայտնի կերպով նուազեցնում են բոլգարների քանակը: Մակեդոնիայում յոյների քանակը խիստ նուազել է յոյն-թիւրքական պատերազմից յետոյ, որն այնպիսի ծանր հարուած հասցրեց հելլենական ազգի բարոյական պրեստիժին (ազդեցութեանը): Մենք վերը տեսանք, որ յունական ազգազերրողներն էլի ահագին թւանշան են ցոյց տալիս—մինչև 700,000, Գրոտէն մի փոքր աւելի չափաւոր—500-600 հազար, որ նոյնպէս իսկական թիւը մեծացնում է երկու անգամից աւելի: Սերբերը կազմում են չնչին մաս, Կընչեի նրանց հաշուում է 1,000 հոգի, որ գուցէ մի քիչ պակաս է իսկականից, բայց մինչև անգամ Նիկոլայիդէսի թիւը—9,831—չափազանց քիչ է թւում:

վլախներին թւի որոշումը դժուարութիւններ չէ յարուցանում. բոլորը նրանց հաշոււս են 75—80 հազար հոգի:

Առանձին ազգութիւնների՝ վիլայէթների և սանջակների համեմատ՝ բաժանումն աւելի դժուար է որոշել, և թւանշաններն այստեղ ակամայից աւելի քիչ մօտաւորական կը լինեն: Ընդհանուր ֆակտն այն է, որ բոլորական ազգաբնակչութիւնը դէպի հարաւ դառնում է աւելի ու աւելի նօսր և թեւալիային կից Սերվիեան սանջակում բոլորովին չքանում է: Բայց մինչդեռ բոլորները Սալոնիկի վիլայէթի սանջակների մեծամասնութեան մէջ կազմում են աչքի ընկնող տարրը, յոյները համարեա չքանում են Մոնաստերիի և Ուսկիւբի վիլայէթներում:

Կայ նաև մի ուրիշ եղանակ ապացուցելու այս կամ այն ազգութեան՝ Մակեդոնիայի վրայ իրան իրաւունք ունենալու օրինաւոր լինելը. այդ—պատմութիւնն է: Բայց եթէ այսքան կասկածներ են յարուցանում ստատիստիկական տեղեկութիւնները, որոնք գոնէ թէօրեայով կարող են ստուգուել, աւելի մեծ կասկածներ են յարուցանում պատմական ֆակտերը: Բալկանեան թերակղզու պատմութիւնը շատ քիչ է ուսումնասիրուած. նրա մանրամասնութիւնները, որոնք ահագին նշանակութիւն ունեն այդպիսի էպպէս քաղաքական վէճերի ժամանակ, համարեա բոլորովին չեն մշակուած: Ուստի և պատմական տեղեկութիւնների հիման վրայ վերլուծելը դառնում է շատ դժուարին: Համեմատական լեզուաբանութեան գործն աւելի որոշ է: Տիրապետող կարծիքը մակեդոնական բարբառների մեծամասնութիւնը համարում է բոլորական լեզուի արևմտեան գաւառաբարբառներ. նրանք սերբիական լեզուի հետ շատ քիչ առնչութիւն ունեն:

Այս է ընդհանուր առմամբ այն երկրի դրութիւնը, ուր ամբողջ եւրոպան ներկայումս յուզող անցքերն են կատարում: Թէ տեղագրութիւնը, ազգագրութիւնը և լեզուագիտութիւնը ինչ չափով կարող են որոշել մակեդոնական հարցը, դժուար է ասել, որովհետև վերջին խօսքը նրանց չէ պատկանում, այլ յամենայն դէպս այն ուժին, որը տոկունութեամբ և էներգիայով առաջ է տանում վերջին ժամանակներս խաղաղութեան գաղափարը—վերջին խօսքը պատկանում է եւրոպական քաղաքականութեանը:

(„Русск. Вѣд.“)